

EKFRÄMJANDETS EXKURSION TILL ÖSTERGÖTLAND DEN 17-18 SEPTEMBER 2015

Lars Dahlén

Foton (där inget annat anges): Thomas Thörnqvist

Efter att året innan ha exkurerat långt ner i söder kändes det motiverat att förlägga årsmöte och exkursion 2015 lite längre norrut. Bland många alternativ föll valet på Östergötland. Beslutet förstärktes av att styrelseledamoten Anders Bollvik, tidigare distriktchef på Skogsstyrelsen i Södermanland, åtog sig att ansvara för de praktiska arrangemangen.

Anders tog kontakt med tänkbara exkursionsvärdar och Ekfrämjandet kunde i juni bjuda in till en exkursion med temat "*från*

planta till plank". Den rent skogliga delen kom att förläggas till Baroniet Adelswärds marker utanför Åtvidaberg. Programmet innehöll även besök vid Göta kanal och Eklandskapet söder om Linköping.

Skogsstyrelsen och statliga stöd

I Yxnerum nordost om Åtvidaberg hittade vi ett lämpligt ställe för årsmöte och övernattning. Efter lunch torsdagen den 17 september kunde nästan 80 deltagare räknas in i de båda bussar som engagerats för trans-

Baroniet Adelswård kunde bland annat visa upp en blandskog med ek och björk.

porterna. Det blev därefter en halvtimmes resa mot Baroniets marker söder om Åtvidaberg där ordförande Thomas Thörnqvist kunde hälsa deltagarna välkomna och öppna årets exkursion.

Anders Bollvik fortsatte därefter med att berätta om eftermiddagens program och lämnade över ordet till Skogsstyrelsens distriktchef i Östergötland, Anna Hamilton.

Anna berättade om skogen i Östergötland och länet som skogslän. Därefter informerade ställföreträdande distriktchef Camellia Yordanova Nirell om det ordinarie statliga stödet för ädellövskogsbruk samt NOKÅS. I det kommande landsbygdsprogrammet kommer det också att finnas ett stöd för framgallring av ädellövskog.

Omställning 90 med björk och ek

Det blev sedan dags för markvärden representerad av skogschef Tony Andreasson och skogsentreprenör Peter Junhammar att ta över. De berättade att vi skulle besöka tre olika punkter och där diskutera beståndsanläggning, röjning, gallring och slutavverkning, dvs. de flesta åtgärder under en omloppstid.

Den första punkten var en ek/björkskog som anlagts 1990. Här var det åkermark innan men under "Omställning 90" beslöt man att omföra denna åkermark till skog.

"Omställning 90" handlade om att minska arealen odlingsmark och innebar att markägaren kunde få 80 % i bidrag om man omvandlade odlingsmarken till lövskog. Det bestånd vi besökte var på 8 hek-

Camellia Yordanova Nirell berättade om stöd för ädellövskogsbruk.

Två av exkursionsvärdarna – Anna Hamilton från Skogsstyrelsen och Tony Andreasson från Baroniet Adelswård.

tar och inhägnat. Här hade man planterat 4 000 plantor per hektar, 1 700 var ek från Visingsö och 2 300 glasbjörk. Man har valt ut huvudstammarna men behövde glesa ut ytterligare bland dem.

Råd från Ekfrämjandet

Markvärdarna ville nu ha råd från Ekfrämjarna angående den framtida skötseln. Först kom det att bli en diskussion om hägnet. När skall det tas ned? Baroniet hade inledningsvis tänkt att det skulle stå cirka 10 år. Nu har det alltså stått i 25 år och man var fortfarande osäker på om man vågade ta ner det eller ej.

En allmän uppfattning var annars att det var hög tid att ställa huvudstammarna fria så att de får ljus och kan utvecklas. Stamkvistning vore inte heller fel. Baroniets förslag på 13 meter förband blev direkt motsagt; här skall det vara 15 (!) tyckte

Cecilia Rooth. Det kom också att bli en diskussion kring valet av glasbjörk som amträäd. Någon tyckte man skulle valt vårtbjörk som borde producera 30 % mer. Från Baroniet trodde man att glasbjörken skulle trivas bättre i den lerhaltiga marken. Fred Lönnberg tyckte det valet var utmärkt. Nu har björken hållit ungefär jämna steg med eken och hade alltså inte vuxit förbi och hämmat ekens utveckling.

Orange betyder gallring

Cecilia konstaterade vidare att det vi nu såg var ett väldigt fint bestånd, kolossalt bra resultat. Det är sällan man ser en sådan lyckad etablering med kombinationen björk och ek. Tony menade lite blygsamt att det nog var rena turen och att det för det mesta brukar bli bra till slut oavsett hur man gör. På det svarade Cecilia med eftertryck att det absolut inte alltid blir bra. Cecilia hade

dock en anmärkning på utmärkningen av huvudstammar. Huvudstammar ska alltid märkas med rött, vitt eller gult. Aldrig med orange, det betyder ”ska gallras”.

Christer Segerstéen berättade att det var flera som i ”Omställning 90” använde holländsk ek i kombination med björk. Det har inte alls blivit samma fina resultat som Vingsöeken visar här. Däremot har björken gått bra.

Några andra goda råd som hördes i den fortsatta diskussionen var att lind kunde vara ett bra amträd på lerhaltiga marker och att man skulle kunnat kapa ner en del av björkarna för att åstadkomma buskbildning till skydd för ekstammarna.

Energibas för kopparverket

Vi förflyttade oss nu till dagens andra excursionspunkt. Här blev det inledningsvis en presentation av Baroniets fastigheter och målsättningen med lövskogsbuket. För den presentationen svarade VD Jonas Nilsson samt ägarna Gustav och Johan Adelswärd. Vi fick veta att fideikommisset bildades på 1700-talet som energibas till kopparverket. Vid sekelskiftet 1800/1900 började tillgången på kopparmalm att sina. Gustav berättade att hans farfar på en världsutställning sett amerikanska kontorsmöbler i ek och tänkte att det skulle vara något för framtiden och beslöt satsa på ek i stället för koppar. Tyvärr var eken dålig här i trakten så man fick importera ek till den kontorsmöbeltillverkning som kom att startas av Facit. Numera har Baroniet sålt av kraftverk- och sågverksrörelsen och kan koncentrera sig på jord- och skogsbruk. Och det går bra!

Johan berättade därefter att när han tog över ärvde han en arbetarstam på 80 personer. Nu är det bara två fast anställda. Det

mesta går på entreprenad. När det var som mest intensivt fanns inom fideikommisset ett 60-tal arrendegårdar. Johan berättade vidare att man har provat på mycket inom skogen och även haft en contortaplantage här. Då prövade man även att plantera några contortabestånd men erfarenheterna var negativa. Orrarna var väldigt förtjusta i toppskotten så det blev inte bra.

Jonas Nilsson berättade vidare att Baroniet omfattar 20 000 ha land och 2 000 ha vatten. Skogsmarksarealen uppgår till 17 000 ha med trädslagsfördelningen 42/42/16% (gran/tall/löv). Tillväxten ligger på 95 000 m³ och den årliga avverkningen är 80-85 000 m³. Skogen sköts av 1 ½ fast anställd personal (alltså ej 2!) och entreprenörer.

Kvigor, golf och turism

Förutom skogsbrukandet driver Baroniet ett aktivt lantbruk. Man har slutat med mjölkproduktion och föder nu upp kvigor åt ett större mejeri. Huvudskälet till djurhållningen är att kunna hålla betesmarker öppna. Man har även en jaktförvaltning och arrenderar ut kräftfiskevatten samt hyr ut permanent- och fritidsbostäder. Baroniet har även i alla tider ägt golfbanan i Åtvidaberg och från 2015 har man även tagit över driften av golfanläggningen inklusive det hotell som finns där. Man vill nu utveckla turismnäringen. För driften finns 7 externt anställda.

Björkens skötsel

Men vi skulle prata lite mer om skogen på denna punkt som var dagens andra skogs- punkt. Vi befann oss nu i ett björkbestånd i olika åldrar och utveckling. Det var planterat med vårtbjörk i hägn. Hägnet sattes upp i samband med en contorta-plantering som

Baron Johan Adelswärd, en av ägarna till Baroniets 17 000 hektar skogsmark.

fanns här tidigare men nu var avvecklad. Första beståndet på denna andra exkursionspunkt låg i direkt anslutning till den plats där vi fick den inledande presentationen av Baroniet. Här var avsikten att belysa etableringsåtgärder på åkermark. I detta fall var jorden preparerad genom mekanisk ogräsbehandling, plöjning och slutlig harvning våren 2015. Planteringen, proveniens Ekebo 4, genomfördes med ett radavstånd som möjliggjorde att gräs bekämpning kan utföras motormanuellt med en fyrhjulning. Det underlättar arbetet med återkommande gräsbekämpning.

Dags att gallra

Nu var vandringen genom det första beståndet över och vi kom in i ett 25-årigt björkbestånd med proveniens Lassjön planterat under omställning 90, röjt och gallrat med välutvecklade stammar som

följd. Baroniet önskade få den församlade kunskapens hjälp inför beslut. Kommer en gallring innan kommande slutavverkning betala sig? Efter en stunds diskussion blev slutsatsen att en mycket närstående gallring utan tvekan är positiv för både bestånd och plånbok.

Vi hastade nu till nästa stopp på slingan genom björkens utveckling och hamnade i ett bestånd planterat 2005 med något oklar proveniens, förmodligen Asarum. Beståndet har röjts i två omgångar. Frågan har nu uppstått, ska vi röja eller gallra och hur bör då åtgärden beskrivas? Diskussionens vågor gick höga och den avsatta tiden började tryta. Det blev därför nödvändigt för Anders Bollvik att avbryta diskussionen och annonsera både åtgärd, gallring inom 5 år och att det nu fanns kaffe vid bussarna. Dessutom tittade solen fram och det blev riktigt behagligt under kafferasten. (P.S.

Bildbeviset för att det 10-åriga björkbeståndet gallrats under vintern 2015/2016. Foto Anders Bollvik.

Ryktesvägen har det sports att beståndet planterat 2005 nyligen gallrats.)

Slutavverkning av ek

Dagens sista exkursionspunkt var en ekskog i slutavverkningsmogen ålder. Detta bestånd var 115 år och hade anlagts med tanke på att ge råvara till den kontorsmöbeltillverkning som nämndes tidigare. Flera stammar var döda eller döende. Frågeställningen här var hur man skulle göra när det gäller avvecklings- och förnyngsarbetet.

Vår danske medlem, Henrik Skibsted Jakobsen från Junckers hade sett många liknande bestånd. När det gällde orsak till "ekdöden" här kunde det vara ekvecklaren eller insektsangrepp eller varierande vattentillgång i tillväxtsången eller.....

Eftersom industrin vill ha ekar med 60 cm diameter så rekommenderade Henrik

att låta beståndets ekar vara till dess de nått rätt dimension. Man kunde gärna gallra bort en del av de döda/döende stammarna men även spara en del av naturvårdsskäl.

Kenneth Arvidsson höll med om att gallra bort en del och lägga kvalitets- och värdetillväxten på de fina stammar som blir kvar.

Fällning och aptering

I beståndet fanns några fällda stammar och här blev det en diskussion kring fällningsteknik. Att fälla på rätt sätt kan ha stor betydelse för värdet på stocken. I detta fall var stubben onödigt hög och värdefull volym blev därmed kvar på stubben. Vid fällningen hade det dessutom uppstått en spjälkning som ger ett avdrag vid inmätningen. Genom fel fällningsteknik kan man på några minuter avsevärt försämra värden som det tagit hundratals år att skapa.

Diskussioner om aptering i slutavverkningsmogen ekskog.

Några av Ekfrämjandets duktiga apterade gjorde en provvapering. Här, under det praktiska arbetet, blev det ingående diskussioner kring lämpliga sortiment, kvaliteter, torr- och ringsprickor, frostringar från 40-talets kalla vintrar mm.

Thomas Thörnqvist avslutade nu dagens program, och han tackade alla som medverkat under eftermiddagen för ett bra val av exkursionspunkter som varit mycket intressanta och för fint exkursionsväder. Som bevis för Ekfrämjandets uppskattning överlämnades varsin ädellövsbräda till i tur och ordning Baronen Johan Adelsvärd, Tony Andreasson och Peter Junhammar.

Årsmöte

Årsmötesprotokollet har tidigare distribuerats till Ekfrämjandets medlemmar och behöver inte upprepas här. Vid årsmötet

visade Anders Ekstrand bilder från den resa ett antal Ekfrämjare gjorde till England i maj 2015. Den därpå följande årsmötesmiddagen avåts i sedvanlig ordning under livliga samtal.

Samling vid slussen

Och så blev det fredagen den 18 september. Dagen inleddes med ett inte alls lika trevligt väder som torsdagen hade bjudit på. Denna dag skulle orienteringsförmågorna sättas på prov. Det skulle nämligen inte komma några bussar och samla upp deltagarna vid Yxnerum utan nu gällde det att var och en med egna transportmedel tog sig till Bergs slussar vid Göta kanal strax norr om Linköping. Det visade sig gå alldeles utmärkt för vid 9-tiden verkade alla ha samlats i duggregnet intill slusstrappan i Berg.

Anna Meier och Henrik Pettersson från Göta Kanalbolag hälsar välkomna.

Deltagarna på slussvandring.

Kanalbolaget

Vid samlingsplatsen hade Anna Meier och Henrik Pettersson från AB Göta Kanalbolag mött upp. Anna är pressansvarig och Henrik fastighetsansvarig. De berättade att bolaget är statligt och sorterar under näringsdepartementet. Bolaget bildades 1810 och bygget av kanalen startade samma år för att avslutas 1832. Det var Baltzar von Platen som initierade projektet och lyckades övertyga konungen. Syftet var att för enkla de väst-östliga transportererna genom Sverige och slippa problem med dansken i Öresund.

Arbetet med kanalen krävde stora mänskliga och materiella insatser. Motala verkstad startades för att tillverka delar till kanalbygget som påbörjades på flera ställen. Kostnaden blev hög (summan har många nollor) och är troligtvis fortfarande Sveriges dyraste infrastrukturprojekt.

Bolagets uppgift nu är att hålla kanalen

i skick och skapa goda förutsättningar för turismen. Bolaget har ca 20 fast anställda men den siffran ökar väsentligt under kanaltrafiksäsongen som sträcker sig från maj till september. Juridiskt utgörs kanalen av en enda fastighet – Kanaljorden – som sträcker sig från Väneren till Östersjön. Fastighetens bredd är själva kanalens bredd samt ytterligare 60 meter på varje sida. Djupet i kanalens grävda delar är ca 3 meter. De byggnader som bolaget äger längs kanalen hyrs ut. Många bostäder beboddes ursprungligen av slussvakten som ansvarade för skötseln av slussen och såg till att den var öppen året runt.

100 000 alléträd!

Utmed båda sidor av den grävda delen av kanalen planterades 16 000 träd när kanalen byggdes. Det fanns flera skäl till det. Träden skulle ge skugga och lä för de som vistades längs kanalen. Trädens rötter

skulle ha en armerande funktion i kanalval-larna. Alléträd var dessutom lite av en statussymbol. Man uppskattar att antalet träd i alléer längs kanalen som mest uppgick till 100 000 st. Numer återstår ungefär hälften.

Ett problem med träd som dör är att den armerande funktion rötterna från början övergår till att bli mer dränerande. Det innebär risk för skadliga läckor. I slutet av 1990-talet gjorde kanalbolaget en större trädinventering för att få bättre kunskap om situationen för kanalens träd. Med den kunskap som då kom fram har ett trädplanteringsprojekt inletts. Genom att bli trädfadder kan man bidra till att nya träd planteras, och hittills har knappt 100 nya träd per år har kunnat planteras. Förutom alléträden har kanalbolaget 3 500 ha skog i Laxå kommun. Furuvirket från den egna skogen används till delar av slussportarna.

Stöd till trädplanteringen

Men nu var tiden ute även för denna programpunkt och i samband med ett avslutande förmiddagskaffe tackade Thomas för denna intressanta förmiddag. Det trädplanteringsprojekt som startats tyckte Ekfrämjandet det fanns all anledning att stötta. Thomas lovade därför att Ekfrämjandet skulle donera medel för ett träd i planteringsprojektet. När det senare sätts ut kommer det att finnas en markering som visar vem som finansierat just det trädet.

Genom Linköping mot Tinnerö

Om det hade varit lätt att ta sig från Yxnerum till Bergs slussar så kunde exkursionsledningen nu befara att det kanske inte skulle gå lika lätt att i samlad klunga ta sig genom Linköping till eftermiddagens exkursion i Tinnerö eklandskap. Det visade

Imponerande eklandskap i Tinnerö.

sig att farhågorna till del besannades. Vid samlingsplatsen i Tinnerö väntade en större buss som skulle ta deltagarna runt under eftermiddagen. Avresan blev dock lite fördröjd på grund av de tog lite tid att samla in alla bilresenärer som skingrats. Till slut hade alla anslutit och bussen kunde i sakta mak glida in i eklandskapet.

Efter en kort stund stannade bussen och vi förflyttade oss till fots en bit ut i landskapet. Vår guide Anders Jörneskog, kommunekolog i Linköpings kommun, berättade att Tinnerö tidigare tillhörde militären och Linköpings garnison. Kommunen köpte in området i mitten av 2000-talet.

Gammelek

Tinnerö med sina 700 hektar ingår i ett större sammanhängande område på 1 700 hektar. Värdena i detta eklandskap ligger i markernas långa hävdkontinuitet. Området är både naturreservat och Natura 2000-område. Skötseln i området inriktas nu på åtgärder som ska förbättra förutsättningarna för att bevara eklandskapets ekar. Markerna betas med 250 kor och 900 tackor med lamm vilket är absolut nödvändigt för att hålla markerna i ett väl betat skick.

Att området varit speciellt redan tidigt "bevisas" av att Hertig Johan inrättade en Kunglig Djurgård i detta område 1606. Under tiden Anders berättade stod vi framför en rejäl ek. Efter en stund ställde Anders frågan om vad vi trodde om ekens ålder, fanns den då Hertigen inrättade Djurgården? Nu blev det en intensiv diskussion med många antaganden och många förslag på rätt ålder. Ingen prickade exakt rätt, nämligen 1550.

I Tinnerö eklandskap är det en del glapp när det gäller ekarnas åldersfördelning. En

Anders Jörneskog från Linköpings kommun guidade i Tinnerö.

del av den problematiken försöker man komma åt genom "veteranisering" av 300 träd. Det innebär att man kapar toppar och på konstgjord väg skapar skador och håligheter.

Rundloge, sjörestaurering och fornminnen

Dagens lunch intogs i den mycket speciella rundloggen – 21 meter hög och med körbanan 12 meter upp. Det finns 41 liknande rundloggar bevarade varav 38 finns på Östgötaslätten. Efter lunchen blev det en kortare förflyttning till Rosenkällasjön. Sjön restaurerades 2003 och är nu 47 hektar stor och 1 meter djup.

Sjön tappas ur vart tredje år och rensas på gädda som man inte vill ha för mycket av. Den elfiskas och släpps ut på andra platser. Det stora problemet är annars vattenpesten som brer ut sig och riskerar att ta över hela sjön.

Rosenkällasjön som restaurerades 2003 och töms på vatten vart tredje år.

Det finns många anläggningar i Tinnerö som är till för det rörliga friluftslivet. Så mycket som möjligt av anläggningar försöker man färdigställa med ek från området. I Rosenkällasjön gick vi t.ex. på en lång vinklad brygga av lokalproducerad ek.

Efter besöket vid sjön tog vi oss upp på ett område med flera fornlämningar. Anders berättade att det för naturvårdsförvaltaren är utomordentligt viktigt att kunna läsa kulturmiljön i landskapet så att markernas skötsel inte äventyrar lämningarna.

Avslut

Under eftermiddagen hade vädrat blivit betydligt bättre. Regnet hade upphört men däremot hade det börjat blåsa rejält. Från fornlämningen styrdes kosan tillbaka till rundlogen där vi ätit lunch. Här skulle det nu bli en avslutning med eftermiddagsfika. Eftersom rundlogen inte precis var vindtät

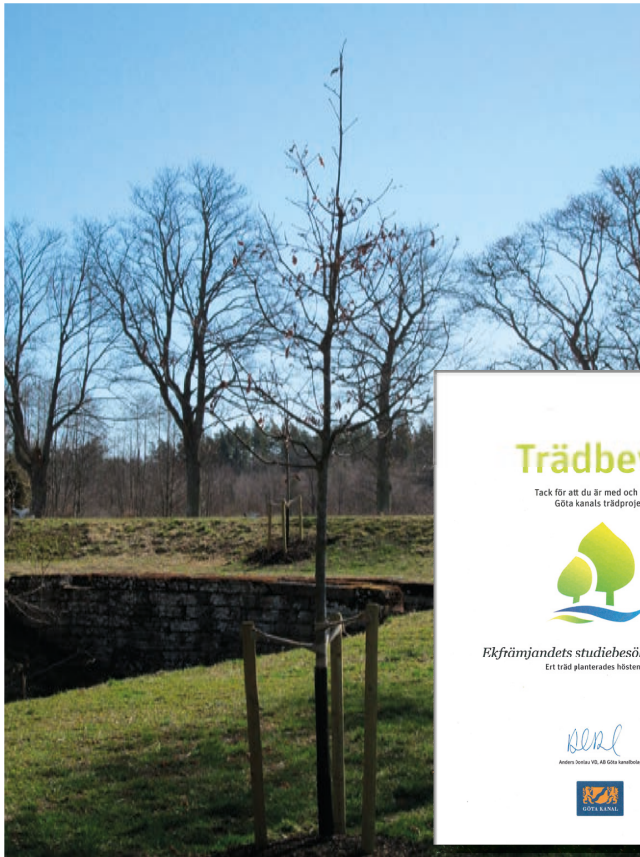
så blåste det rätt bra även inomhus.

När alla försett sig från fikabordet tog Thomas till orda och tackade eftermiddagens exkursionsvärd för guidningen i eklandskapet. Thomas passade även på att tacka Anders Bollvik för hans eminenta arbete med att få ihop hela exkursionsprogrammet. Thomas tackade även samtliga deltagare för att man så engagerat och aktivt deltagit i diskussionerna på de olika punkterna och hoppades att alla var nöjda med evenemanget. Slutligen hälsade Thomas alla välkomna till nästa års exkursion var den nu kommer att hållas...

Nedtecknat med reservation för hör- och förståelsebrister och utan anspråk på att i alla avseenden vara med sanningen överensstämmande av Lars Dahlén. ■

Om författaren

Lars Dahlén är sekreterare i Ekfrämjandet, och till vardags skogskonsulent på Skogsstyrelsens Skånedistrikt, med placering i Höör. lars.dahlen@skogsstyrelsen.se

Den alléek som Ekfrämjandet nu sponsrat längs Göta kanal. Foto Anders Bollvik.